

Romantizmo motyvai partizanų ir tremtinių dainose

<https://doi.org/10.51554/TD.21.61.03>

AUSTĖ NAKIENĖ

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

ANOTACIJA. Šiame straipsnyje siekiama atskleisti romantizmo apraiškas Antrojo pasaulinio karo ir pokario metais sukurtose partizanų, jų rėmėjų, politinių kalinių ir tremtinių dainose. Nors tyrime remiamasi Vytauto Kubiliaus ir kitų literatūrologų darbais, tačiau tai folklorinis tyrimas – dainų tekstai suvokiami kaip tam tikru laikotarpiu sukurtas, bendrais stilistiniais bruožais pasižymintis folkloro sluoksnis. Gretinamos pripažintų poetų eilės ir nežymių autorių sukurtos dainos, tačiau nesiekama atskleisti autorinių tekstų virtimo folkloru, domimasi bendra kultūrine įtaka, liaudiškoje rezistencinėje poezijoje ieškoma įvairių kartų romantikų kūryboje išplėtotų motyvų. Pastebėjus nuoseklią tautinio romantizmo tradicijos tąsą, būdingų romantinių motyvų pasikartojimą, manoma, kad po tarpukariu lietuvių poezijoje pasireiškusio neoromantizmo pokario metais kilo dar viena šio stiliaus banga, kurią galima vadinti liaudiškuoju romantizmu.

RAKTAŽODŽIAI: lietuvių poezija, romantizmo motyvai, Maironis, partizanų dainos, tremtinių dainos, liaudiškasis romantizmas.

Romantizmo epocha itin svarbi lietuvių tautos istorijai: veikiama romantinių idėjų susiformavo lietuvių tautinė, kalbinė ir poetinė savimonė. XIX a. pradžioje romantizmo idėjų lopšys buvo Vilniaus universitetas, jo auklėtinių rašyta poezija buvo lenkakalbė, tačiau pamažu apie didingą Lietuvos praeitį, istoriniuose šaltiniuose aprašytus kunigaikščių žygius, taip pat iš pasakų, legendų žinomus nutikimus imta rašyti ir lietuviškai, romantinius jausmus – meilę tėvynei, jos gamtai, tėvų kalbai – stengtasi uždegti ir lietuvių širdyse. XIX a. antrojoje pusėje romantinių ir tautinių idėjų sklaida nelegaliai leidžiamose knygos, laikraščiuose buvo panaši į literatūrinį ir politinį sąjūdį, svarbiausias anuometės kūrybos tikslas buvo skatinti tautinį sąmoningumą ir pilietinį aktyvumą. Dėl šio sąjūdžio lietuviai tapo kultūringa tauta, o, pasiekę kultūrinę autonomiją, siekė ir didesnio tikslo – politinės nepriklausomybės. Žymiausiu tautinio atgimimo laikotarpio poetu, lietuvių poetinės istorijos kūrėju tapo Jonas Mačiulis-Maironis, pradėjęs skelbtis Jono Basanavičiaus leistame laikraštyje *Aušra*. Pasak romantizmo tradiciją tyrusio Vytauto Kubiliaus, Maironis sukūrė lietuvių poezijos aukštąjį stilių, jo eilėraščių sąvokos reiškia didžiausias vertybes:

Tai patriotinių „Aušros“ straipsnių kategorijos (pavergta tėvynė, atgimimas, proseniai), iškeltos valingu mostu į vienintelės tiesos viršūnę ir įstatytos į likiminio apsisprendimo poziciją. Žodis įeina į poetiškumo sferą tik paliestas vertybių nuostatos, tik įgijęs idealinę reikšmę, pritvinkęs siekiančios jėgos kategoriškumo. <...> Nedidelis žodžių skaičius („bočių kapai“, „milžinai“, „kilnūs idealai“, „audrų žaibai“, „troškimai“, „verpetai“, „kančios“, „garbė“, „mylėkim“, „kovokim“, „vienybė“) kartojamas iš eilėraščio į eilėraščių kaip įsasmūs sprendimai <...>.

Maironio aukštasis stilius įtakojo lietuvių kultūros pasaulėvaizdį: kelios kartos per jo eilėraščius žvelgė į savo krašto gamtą ir praeitį, mokėsi meilės, tikėjimo ir ištvermės istorijos kataklizmų verpetuose (Kubilius 1993: 140, 145).

Romantizmo ideologija buvo ir 1918 m. paskelbtos nepriklausomos Lietuvos Respublikos visuomeninio bei kultūrinio gyvenimo pagrindas, ji apibrėžė asmens, kūrėjo santykį su tauta, skatino kurti savitą, skirtingą nuo svetimųjų literatūrą, dailę, muziką. Ir šiuo laikotarpiu buvo remiamasi romantiniu požiūriu, kad „kiekviena tauta turi savitą istorijos kelią ir jai negali būti primesti svetimi saviraiškos būdai, papročiai, politinio gyvenimo formos“, „ji tarsi asmuo pasižymi savitu charakteriu, turi savo dvasią, istorinį likimą, skatina išskleisti atskirų savo narių individualybes“ (Speičytė [2021]). Prasidėjęs Antrasis pasaulinis karas nutraukė neoromantiinę lietuvių kultūros raidą, tačiau nesuklystume manydami, kad nepriklausomybės laikotarpiu užaugę, subrendę menininkai ir toliau plėtojo tautinius ir romantinius motyvus. Pokario rezistencinėse eilėse ir dainose pastebima ryški didžiojo lietuvių romantiko Maironio poezijos įtaka, atidžiau pasižiūrėję, pastebėtume, kad būta ir kitų romantinės krypties poetų parafrazių.

Romantizmo atgarsius liaudies kūryboje dažnai suvokiame kaip albuminę poeziją, gimnazisčių rašytus, rožių žiedais papuoštus posmelius apie prabėgančią jaunystę. Tokių posmelių pokariu rašytuose atminimų albumuose tikrai netrūksta, juose varijuoja „pavasario“, „jaunystės“, „meilės“, „svajonių“ motyvai, panašiai kaip šioje Maironio eilėraščio pradžioje:

Prabėgo pro šalį kaip marių vilnis
Jaunatvė ir jos vėsulai,
Ir rodos šiandieną, jog buvo tai vis
Tik saldūs ir gražūs sapnai (Maironis 1995: 34).

Tokios gaidos, tik kiek sentimentaliau, skambėjo ne vienoje pokario metais sukurtoje dainoje, taip pat ir laiškuose, sveikinimo atvirukuose. Bet jaunystės prisiminimai, noras ar nenoras sugrįžti atgal, vėl patirti anuometinius išgyvenimus – universali tema, būdinga ne tik romantinei poezijai, ji skamba ir šių dienų populiariose dai-

nose ir skambės nuolatos. Toks požiūris per siauras, todėl reikia atkreipti dėmesį ir į kitus pokario poezijoje plėtotus romantizmo motyvus. V. Kubilius teigimu,

[R]omantizmas, išsisėmęs kaip kolektyvinė sąmonė, palieka literatūros arsenale savo motyvų, vaizdų ir tonacijų modelius, kurie ir toliau intensyviai naudojami. <...> Atskiri elementai – sustingusios romantizmo pasaulėvaizdžio ląstelės – migruoja iš vieno kūrinio į kitą. Jie brėžia savo tieses per įvairius žanrus ir skirtingas manieras. Jie pereina iš vienos epochos į kitą, nesulaikomi politikos ir ideologijos barjerų. Romantizmo topika, gana charakteringa ir stabili, išskylanti kintančiose literatūros sanklodose, liudija romantinės tradicijos gyvybingumą. <...> Romantizmas nusikalė ryškių leitmotyvų karkasą, kuriuo laikėsi jo filosofinė ir meninė sistema. Kiekvienas iš tų leitmotyvų – maža romantinio pasaulio santrauka, suėmusi charakteringas vertybes, požiūrius, jauseną, meninius sprendimus. Pasekant šių leitmotyvų judėjimą, galima tiksliau nustatyti romantizmo poveikio galią ir trukmę, taip pat literatūros vidinės sandaros kaitą romantizmo kaitos zonoje (Kubilius 1993: 66).

Kaip pastebėjo Kostas Aleksynas, „[D]auguma partizanų dainų sukurta rašytinės poezijos priemonėmis, tik vienoje kitoje juntamas liaudies dainų poetinės tradicijos poveikis“ (Aleksynas 1998: 6). Jų kūrėjai buvo gerai įsisąmoninę XIX a. tautinių dainų simbolius ir XX a. lietuvių poezijos rinkiniuose skambėjusius patriotinius motyvus. Kadangi romantizmas gyvavo ilgą laiką, jis buvo tas pagrindas, kuriuo buvo galima remtis, ta poetinė tradicija, kurią buvo galima keisti ar neigti, ieškoti kitokių, modernesnių, raiškos priemonių (Satkauskytė 1996). Galima sakyti, kad lietuvių poezija nuolat tolo ir nuolat artėjo prie Maironio. XX a. ketvirtojo dešimtmečio poetai novatoriai atitrūko nuo savo pirmtako kūrybos, jiems nebe taip labai rūpėjo tėvynės likimas, tačiau karo ir pokario laikotarpio poetai vėl tarsis sugrįžo į Maironio ir tautinio atgimimo laikus, jų kūryboje vėl suskambo tautos patiriamų kančių apmąstymai ir kovoti raginantys šūkių.

XIX a. romantinių idealų sugrįžimas XX a. viduryje nestebina – karo ir pokario metais kitaip ir negalėjo būti, atėjus kritiniam laikotarpiui, literatūra, poezija ir vėl turėjo būti besiginanti, besipriešinanti, joje ir vėl turėjo skambėti romantiniai imperatyvai. Nepriklausomos Lietuvos jaunoji karta gerai žinojo 1895 m. pirmąkart paskelbtą Maironio eilėraštį „Jaunimo giesmė“, jo ryžtingus, uždegančius posmus:

Ranka mus spaudžia geležinė,
Krūtinę apkala ledais,
Dvasia uždekim sau krūtinę!
Į kovą stokim milžinai!

<...>

Tas ne lietuvis, kurs tėvynę
 Bailiai kaip kūdikis apleis,
 Kursai pamys, ką amžiais gynė
 Tėvai kraujų lašais brangiais (Maironis 1995: 21).

Šie pakilūs posmai, kuriuose Maironis tarsi šauklys kviečia, ragina, drąsina, veikė jaunimo protus ir širdis. 1943 m. partizanas ir poetas Bronius Krivickas apie sekimą Maironiu rašė:

Taip, reikia milžinu stoti į kovą, nes ji tokia nepaprastai ilga ir sunki, kad ją gali pakelti tik dvasios milžinai. Ta kova sunkesnė už pačią mirtį, o viltis šviečia tik kaip tolimesnis ir nepasiekiamas žvaigždė. <...> Bet tikras kovotojas niekada nenusimena. Jis užmiršta savo skausmą, jis tildo savo sukruvintos širdies raudą, be atodairos eina pirmyn ir laimi arba žūva (Krivickas 1999: 102).

Tautinio atgimimo poeto eilėraščiai tapo ne tik įkvėpiančiais pavyzdžiais kūryboje, bet ir priesakais gyvenime – jie buvo įkūnyti. Tokį apsisprendimą išreiškė laisvės kovotojų pasirinktas šūkis „Atiduok tėvynei, ką privalai“. Tie, kurie karo ir pokario metais buvo toli nuo tėvynės, dėl vienu ar kitu priežasčių buvo ją apleidę, jautėsi kalti. Savo ir visos išeivijos vardu poetas Jonas Aistis 1948 m. apgailestavo:

Vienas kraujo lašas būt tave nuplovęs,
 O varge jo vieno tu pasigedai,
 Nors stiprybę sėmėm iš didžios senovės –
 Liko netesėti mūsų pažadai... (Aistis 1988: 336).

Okupuotoje Lietuvoje tautinę kultūrą stengtasi nuslopinti, o žymiuosius kūrėjus – nutildyti¹. Viešojoje kūryboje pasireiškė ryški antiromantinė tendencija. Apie lietuvių literatūros virsmą, įsigalėjus komunistinei ideologijai, V. Kubilius rašė:

Tautiškumo kriterijus, išpuoselėtas romantinės tradicijos, buvo išstumtas iš viešumos kaip svetimas „socializmo statybai“. Istorinė atmintis, išsaugojusi galingos nacionalinės

.....
 1 Kaip rašo Vanda Zaborskaitė, prieš prasidedant karui, „[Š]vytėjo jaunų talentų žvaigždynas. Bet istorijos laikas jam buvo negailestingas. Vieni atsidūrė Sibiro sniegynuose (G. Jokimaitis, S. Gorodeckis), kiti atgulė miško brolių kapuose (B. Krivickas, M. Indriliūnas), dar kitus užgniaužė Sistema, nutildė jų poetinį žodį, jie nuėjo į kitas kultūros sritis (P. Aukštikalnytė-Jokimaitienė, K. Umbrasas), dar kiti užslopo, prislėgti varganos buities (Z. Pundziūtė). E. Matuzevičius įsijungė į Lietuvos literatūrą. O dalis atsidūrė Vakarų tremtyje, perėjo Vokietijos stovyklas ir įsikūrė Naujajame pasaulyje“ (Zaborskaitė 1990: 448).

valstybės regėjimus, pasidarė nebereikalinga. Dingo iš literatūros Lietuvos didžiųjų kunigaikščių figūros, net jų vardai. Herojų sąrašė nebeliko knygnešių, Sibiro tremtinių, kovotojų prieš carinę Rusiją, apgautų kankinių ir didvyrių aureolėmis (Kubilius 1996: 168).

Literatūra tapo „pažangi“, realistinė, tačiau iš tiesų jokio kultūrinio proveržio nebuvo. Dėl stalininio režimo represijų lietuvių kultūra buvo nublokšta atgal, vėl į spaudos draudimo laikus, už dainą, eilėrašį, namuose rastą laikraštį vėl buvo suiminėjama, tardoma, tremiama. Kaip ir anuomet, kūrėjai negalėjo laisvai reikštis, publikavusieji savo rašinius pogrindžio spaudoje pasirašinėjo slapyvardžiais². Idealistinė kūryba persikėlė į pogrindį, tradiciniai tautiniai ir romantiniai motyvai buvo plėtojami partizanų leidžiamoje spaudoje ir plito iš lūpų į lūpas, pynėsi kaimuose skambėjusiose dainose:

Kai laisvės aušroj mes išėjom
Už tėviškę, savo namus,
Nebojom audrų anei vėjų,
Nei savo gyvybės aukų.

<...>

Pabudo tauta, pasiryžus
Gyventi laisva amžinai.
Ir vėl į tėvynę sugrįžo
Didingi kariai milžinai (LLD XXI: 143).

Rezistencinė liaudies poezija skambėjo tuo metu, kai žymiausių kūrėjų balsai nutilo, ji tęsė lietuvių poezijos tradiciją pačiu sunkiausiu istoriniu laikotarpiu, todėl partizanų ir tremtinių kūrybinis palikimas įrašytas į XX a. lietuvių literatūros istoriją (Kubilius 1996: 418–428, knygos skyriai „Partizanų kūryba“, „Tremtinių poezija“). Straipsnyje, ieškant šios poezijos sąsajų su ilgamete lietuvių romantizmo tradicija, nuolat lyginami žymių ir nežymių autorių kūriniai, tačiau tokios skirties laikomasi tik iš įpratimo. Pokario eilių ir dainų autoriai nelaikytini nieko naujo neįnešusiais sekėjais, nes kiekvieno žodžiai išreiškė autentišką patirtį, kiekvieno balsas buvo svarbus. Tarp mažai žinomų, nepripažintų buvo daug tokių, kurie tik dėl tragiškai susiklosčiusių aplinkybių neišėjo į didžiąją literatūrą.

.....

2 Pokario rezistentų bendruomenė, inicialais ir slapyvardžiais pasirašinėję „miško broliai ir sesės“, buvo tarsi XIX a. laikraščio *Aušra* bendradarbiai: Dr. B. (J. Basanavičius), J. Šl. (J. Šliūpas), Kėkštas (J. Mačys), Vanagėlis (K. Sakalauskas), Veversys (M. Davainis-Silvestraitis), Miglovara (J. Miliauskas); moterys bendradarbės: Bitė (G. Petkevičaitė), Eglė (L. Malinauskaitė-Šliūpienė), Pušaitė (M. Šveikauskaitė-Klevinskienė) ir kt. Slapyvardžiai jiems vėl buvo reikalingi ne autoriaus įvaizdžiui susikurti, bet pasislėpti nuo persekiojimų, išvengti susidorojimo.

TĖVYNĖS MEILĖS IR TĖVYNĖS GROŽIO MOTYVAI
PARTIZANŲ IR TREMTINIŲ DAINOSE

Svarbiausi romantizmo epochos, dar vadinamos „tautų pavasariu“, motyvai buvo tėvynės meilė ir tėvynės grožis. Jie išdainuojami daugelio šalių valstybiniuose himnuose, taip pat ir kitose patriotinėse dainose. Maironio sukurtos tokio pobūdžio dainos kaip „Lietuva brangi, mano tėvyne“, „Kur bėga Šešupė“, „Už Raseinių, ant Dubysos“ iš aukštosios poezijos perėjo ir į tautosaką, tapo liaudies dainomis. Įkvėptas tėvynės meilės, Maironis eiliavo:

Teip niekas tavęs jau giliai nemylės,
Kaip tavo apleistas poėta!
Nieks skausmo jau tiek niekadės nekentės,
Kiek jis dėl tavęs, numylėta!

Kiek ašarų kęsdams išliejo graudžių,
Kiek kart kaip žvaigždė sidabrinė
Per kiauras naktis nesumerkė akių
Kad uždegei jam tu krūtine!

<...>

Poėtoms kitiems numylėta ranka
Iš liaurų vainiką nupynė,
Tu jį nors atmyt ar atmysi kada?
Tu jo numylėta, t ė v y n ė! (Maironis 1995: 11).

Čia jis atsiskleidė kaip romantinis herojus, viską aukojantis dėl brangiausios tėvynės ir jos laisvės. O ar ne tokie buvo daugelis partizanų ir jų rėmėjų? Visai taip pat turintis ne tik sužadėtinę, bet ir kitą mylimąją – Lietuvą – įsivaizdavo ir partizanas Juozas Lukša-Daumantas. Kaip komentuoja jo laiškus, susirašinėjimą su būsimąja žmona Nijole Bražėnaite, tyrinėjusi Laima Vincė,

Juozas dažnai Lietuvą vadino savo pirmąja meile, pirmąja žmona. Apie sprendimą kovoti už Lietuvą jis kalbėjo kaip apie grįžimą pas pirmąją žmoną. Viena vertus, ši metafora labai romantiška, nes Lietuva – moteriškos giminės daiktavardis ir asocijuojasi su meile moteriai. Kita vertus, dėl cenzūros ir būtinybės nieku gyvu neišsiduoti, žodžiai „grįšiu pas pirmąją žmoną“ buvo kodinis sprendimo grįžti ir dalyvauti Lietuvos pasipriešinimo judėjime įvardijimas (Vincė 2019: 94).

Paskutiniame laiške, perduotame prieš pat išvykstant iš Vokietijos į okupuotą Lietuvą ir tenai žūstant, Juozas rašė:

Dažnai, išniręs iš mano „pirmosios žmonos“ glėbio, aš paskęstu taip mums brangiuos prisiminimuos; svajoju apie savo Brangiausių ir taip pasijuntu laimingu, kad, rodos, nesurasi mano laimės konkurentų. Deja, nūdien aš privalau, kaip ir Tu, tenkintis tik tos išsvajotos, įsikūnijusios laimės prisiminimais (Vincė 2019: 95).

Skelbiant N. Bražėnaitei rašytus J. Lukšos–Daumanto laiškus, knyga pavadinta *Laiškai mylimosioms* (1994).

XIX a. romantikams visų gražiausi atrodė žalumoje skendintys kaimai, per pievas vingiuojančios upės, tolumoje dunksantys miškai. Gerai žinomas žvilgsnis į tokį kraštovaizdį – Mikalojaus Konstantino Čiurlionio triptikas „Raigardo slėnis“. XX a. trečiajame ir ketvirtajame dešimtmečiuose buvo sukurta nemažai Lietuvos grožį idealizavusių darbų – tapybinių ir literatūrinių peizažų, vienas vaizdingas J. Aisčio eilėraštis taip ir pavadintas – „Peizažas“:

Laukas, kelias, pieva, kryžius,
Šilo juosta mėlyna,
Debesėlių tankus išas
Ir graudi graudi daina.

<...>

O toliau – paskendęs kaimas,
Tik žirgeliai tarp klevų –
Šlama liepos tokia laime,
Toku liūdesiu savu (Aistis 1988: 109).

Ir ankstyvųjų, ir vėlyvųjų lietuvių romantikų akys retai krypo į miestietiškus kraštovaizdžius. Pasak Aušros Jurgutienės,

[S]odžius neoromantikų suvoktas kaip pati esmingiausia tėvynės buvimo ir nacionalinės kultūros ištakų vieta, – jų kūrinuose jis idealizuojamas, mistifikuojamas, apkaišomas žaliosiomis rūtomis. Sodžius neoromantikų estetinėje vaizduotėje yra transformuotas, pakylėtas į legendos plotmę kaip Čiurlionio paveiksle „Karalių pasaka“. Nes sodžius juos pirmiausia domino kaip mistinės tautinės dvasios buvimo vieta, kur skamba senovės dainos ir pasakos, <...> kur šienpjovys dar girdi pievų muzikos koncertus, o paslaptin-gai ošiantys miškai dar slepia paskutines pasitraukusias pagoniškas dievybes. Sodžius – neoromantikų meninės vaizduotės ir simbolių archetipinių prasmų dar gyvai almantis šaltinis. Jis neatskiriamas nuo jų vaikystėje iš motinų ir senelių girdėtų senovės dainų, pasakų, legendų kultūrinio sluoksnio (Jurgutienė 1998: 223).

Sekdami žymiais menininkais, gimtųjų sodybų, gėlių darželių, obelių sodų, pievų, javų laukų reginius aprašinėjo ir neprofesionalūs literatai, prieš tautodailininkai. Panašių vaizdų atrastume ir partizanų dainose:

Menu aš savo seną namelį
Tarp žalių liepų, aukštų klevų.
Palangėj svyra jurginų žiedas,
Ten rymo kryžius tarp jazminų.

<...>

Ten mano mama sena paliko
Obelis balta vyšnių sode.
Vargų prislėgta, virpančiom lūpom
Ji meldės meldės tik už mane (LLD XXI: 184).

Tėvynės grožio motyvai dažnai pinami su pavasario, žydėjimo, jaunystės motyvais. Jų pavyzdžiu galėtų būti Salomėjos Nėries eilėraščio „Obelys žydi“ posmai:

Kiek audrų per Lietuvą nuslinko,
Su šaknim išraudamos medžius...
Bet pavasaris... kaip akiai linksma,
Kaip šviesu po žydinčius sodžius, –

Kai sukibę rankom – lyg mergaitės,
Krykštaujancios, lengvos – paplasta
Leidžias į pakalnę obelaitės...
O palaiminta, šalie gimta! (Nėris 1974: 462).

Pasak V. Kubiliaus, toks žydėjimo poetizavimas, „pakilus gražumo punktyras, emocinis patosas, meninės kalbos muzikalumas tapo estetinė norma daugeliui lietuvių literatūros, dailės, muzikos, fotografijos kūrinių“ (Kubilius 1993: 21). Jis nurodo Romualdo Rakausko fotografijų ciklą „Žydėjimas“, tačiau būtų galima surasti ir kitų nuostabių pavyzdžių. Apie baltą, tarsi apsnigtą, sodą rašė Janina Degutytė: „Vaikšto obelys po nuometais baltais. / Vaikšto obelys – kaip motinos – žeme“ (Degutytė 1995). Skleidžiantis, kvepiant žiedams, vyksta ir pokario rezistencinės kovos įvykiai:

Atverki langą į sodo pusę,
Tegu tau kvepia obels žiedai,
Gal suraminsi širdelę liūdną,
Gal ant krūtinės tau bus lengviau.

Dar neatvėrus pusės langelio
 Ir nepamačius obels žiedų,
 Kai pasigirdo aistringi šūviai
 Tarp mūsų pievų, miškų žalių (LLD XXI: 368).

Tyliai tyliai krinta baltas vyšnių žiedas,
 Tolumoje skęsta tėviškės laukai.
 Kam žaliai gegužy, skęstančiam žieduose,
 Kam mus vienus, mielas vade, palikai?

Baltos ievos žiedus beria pakelėse,
 Obelys palydi šypsena žavia.
 Čia jaunystė žydi žieduose alyvų,
 Tik nėra jau vade, Mindaugai, tavęs (LLD XXI: 475).

Partizanų dainų fonas išskirtinai gražus, mirgantis įvairiausiomis spalvomis: ir mėlynuojantys žibuoklių šlaitai, ir baltuojantys žydintys vaismedžiai, alyvų krūmai, ir raudonuojančios rožės, aguonos, jurginai, kitos gėlės. Pacituojant išėivijos poeto Jono Meko eilėraščių ciklo (1961) pavadinimą, galima tarti, kad meilę į laisvės kovą iškeitusio pokario jaunimo poezija – „Gėlių kalbėjimas“: Joje ir nuo senovės žinomos rūtos: „Ašarom sidabro verkė rūtos žalios“, ir liaudies dainoms nebūdingos, egzotiškos akcijos: „Mergaite, papuošk kareivio kapą / Baltais akcijų žiedais.“ Kaip pastebėjo Aurelija Mykolaitytė, grožėjimasis gėlėmis, dekoratyvios jų kompozicijos ypač būdingos Jugendo stiliaus menui, šios krypties atstovai ypač daug dėmesio skyrė augalams, ypatingoms jų stiebų, lapų, žiedų, vaisių formoms (Mykolaitytė 2004: 44). Būdingi to laikotarpio paveikslų pavadinimai: „Sodas“, „Alyvos“, „Žydinti pieva“, „Aguonos“, „Rugiagėlės“, „Purienos“, „Vandens lelijos“ ir t. t. Toks pat estetizmas pastebimas ir profesionaliojoje poezijoje, kaip matome, ne tik joje. Gražūs, spalvingi vaizdai būdavo įsimenami atsisveikinant su artimaisiais ir išėinant į mišką drauge su partizanais:

Kai ėjom mes per lauką,
 Lingavo mums rugiai,
 Rugiagėlės žydėjo,
 Kvepėjo jų žiedai.

Kai ėjome per mišką,
 Lingavo ažuolai,
 Mūs laukė kareivėlių
 Takeliai ir keliai (LLD XXI: 60).

Ryškus metų laikų ir gamtos vaizdų prisiminimai, tarsi sustabdyti kadrai, išlikdavo išstremtųjų atmintyje:

Kad ne auksinės vasaros,
Ne mėlynos vosilkos,
Nebūtume atėję čia,
kur slenka dienos pilkos

<...>

Prisimenu gimtinę aš,
Jos mėlyną padangę –
Ar dar sugrįšime kada
Į tėviškėlę brangią? (LLD XIX: 162).

Tremtinių dainų posmuose pats išvežimas – ginkluotų kareivių įsiveržimas į namus, grasinimas, pasislėpusių ieškojimas, turto grobimas, tik mažą jo dalį leidžiant pasiimti šeiminkams, – dažnai vos paminėtas – traumuojantis momentas praleistas, tačiau akiai ir širdžiai mielos detalės aprašytos:

Mums atėmė laisvę brangiausią,
Kai sviro prinokę javai,
Su krintančiais rudens lapais
Tėvynę, namus palikai (LLD XIX: 555).

Palinko tėviškės beržai,
Pravirko baltos pievos,
Kai varė mane iš namų,
Sudiev kalbėjo ievos (LLD XIX: 499).

Paskutinį matytą gimtinės vaizdą proziniu tekstu, todėl plačiau, itin jaudinančiai yra nupasakojęs jaunystėje į Sibirą išstremtas Vytautas Čepiauskas:

Niekuomet neužmiršiu, kai išgirdžiant iš kiemo mama žegnojo namus ir tyliai kuždėjo. Ko ji prašė? Kad išliktų namai? Kad visi sugrįžtų? O gal prakeikimo budeliams? Tėčio veidas buvo tarsi žemėtas <...>. Mane apėmė toks graudumas, toks širdį geliantis gailėstis viskam: supratau, kad nebėgiosiu daugiau su vaikais po šį kiemą, neskaitysiu knygų, nesiglaudysiu prie šilto arklio kaklo, nekasysiu buliukui ir juodmargei tarpurgės, nebevirkdysiu armonikos ant verandos laiptų ir nebėgsiu prie Šaltuonos žemuogių... Visi medeliai, takeliai, vyšnios prie sodo, gluosniai už tvarto tyliai šlamėjo, šiureno

atsisveikinimo žodžius. Įsukus į plentą, kada su kiekvienu arklio kanopos kleptelėjimu sodyba pamažu tolo, man pasirodė, kad ji spinduliuoja nematoma šviesa (Vylitė, Kirdienė 2013: 241).

Kostas Degutis apie savo tėviškę, kurioje iš tremties grįžus gyventi daugiau nebeteko – iš jos teliko krūmais užžėlę namo pamatai, pasakojo:

Mūsų ūkelis nedidelis buvo, bet pavasarį, kada pirmutinė ta saulukė spindi, švinta diena – na tai kur gražesnę vietą rasi? Na ka tų tik žiūrėk, kaip tie jauni gyvulukai žaidžia: i kumelė su kumeluku, i karvė su teliuku, ir avys su ėriukais... Už nieką nepakeisi šitokį vaizdą, už nieką! (Vylis 1997: 218).

Panašius vaizdus atmintyje išsiveždavo ne tik tremtiniai, bet ir išeiviai, artėjant frontui išvykę į Europos šalis, o paskui ir toliau (Bradūnas 1990: 65). Maija Krūmiņa, tyrinėjusi latvių išeivių atmintyje išlikusius prisiminimus apie pasitraukimą, pastebėjo, kad daugelis jų su ašaromis akyse prisiminė tėviškės kraštovaizdžius. Anuomet jie nemanė, kad vyksta į kitą, gražesnę, šalį, jiems atrodė, kad bėga iš dieviško grožio savo šalies (Krūmiņa 2018: 95).

Tėvynė karo ir pokario laikotarpio eilėraščiuose vaizduojama tarsi nuotaka, kaip Silvestro Valiūno apdainuota skaisčioji Birutė, ant galvos užsidėjusi rūtų vainikėlį, ant balto kaklo – gintaro šniūrelį, kaip Maironio geltonplaukė sesutė. Poeto tremtinio Antano Miškinio eilėse ji „šventoji“, „amžinoji“, „graži – graudi“, „kaip sužadėtinė mieliausia“, išsvajota ir išsiilgta:

Vaizduojies man Tu vis pačioj gražybėj,
Visoj pilnybėj vasaros dienų,
Akvamariniais ežerai sužibė,
Pakalnės pilnos mėlynų linų.

Pavieškeliais rugiai siūbuoja šuoliais.
Rūpintojėlių saugomi laukuos.
O Tu, šviesių šventadienių gražuolė,
Eini su rūtų šakele plaukuos (Miškinis 1989: 52).

XIX a. romantikai, sekdami liaudies dainų tradicija, rūtą – merginą, nuotaką simbolizuojančią gėlę – buvo išrinkę tautinę gėlę. Taip buvo pavadinta 1904 m. Krokuvoje įkurta ir 1909 m. Vilniuje įkurta Lietuvių kultūros draugija. Pokario kūryboje ši simbolika išliko, A. Miškinis rašė: „Mano Tėvynė – rūta žalia“ (ten pat: 61). Ją atrastume ir partizanų bei tremtinių dainose, pavyzdžiui: tradicinėje „Sėk,

sesute, žalią rūtą, kad Lietuva laisva būtų“ (LLD XIX: 310), „Tu kaip sesers darželio rūta – / Visuomet gyva ir žalia“ (ten pat: 299) ir kitose. Tėvynė vaizduojama ne tik kaip mylimoji, bet ir kaip motina, tokia ji ir J. Aisčiui, ir A. Miškiniui, ir Kaziui Bradūnui:

Kur tu eitum, kur tu liktum – visad grįši –
Tavo kaulai Motinai šventi.
Mus iš mūsų žemės neišplėšit,
Nei, dangau, nei, žeme, nei, mirtie (Bradūnas 1990: 26).

Laukianti žemė-motina ji buvo ir už Uralo išvežtiems tremtiniam:

<...>
Takeliu sugrįšiu, laistytu krauju,
Nes tave, tėvyne, taip karštai myliu.

Neapleidžia Dievas smilgos palaužtos
Nei benamio paukščio, ištikto audros,
Neapleis ir mūsų tėviškės brangios:
Čia Marijos žemė ir vaikai mes jos (LLD XIX: 564).

Matydami tokią romantinių motyvų gausą galime manyti įvairiai: karo ir pokario metų rezistencinė poezija gali pasirodyti tokia pilna romantizmo epochos klišių, kad reikia pokyčių, iš vidaus kylančio atsinaujinimo, žodžių prasmės apvalymo; tačiau galima įžvelgti ir labai nuoseklią romantinio stiliaus tąsą, po kelių aukštojoje poezijoje nusiritusių šio stiliaus bangų kilusią dar vieną bangą, kurią galima vadinti liaudiškuoju romantizmu. Pasak Tomo Venclovos, visos lietuvių poetų kartos tęsė, plėtojo tai, ką pradėjo Maironis, visavertis mūsų tautos dvasinis gyvenimas prasidėjo nuo didžiojo romantiko kūrybos. „Ir po Maironio tas pilnaverčio dvasinio gyvenimo siūlas jau niekada nebenutrūko“ (Venclova 1995: 165). Liaudiškasis romantizmas kilo kaip tik tada, kai lietuvių poezijos tradicija buvo pavojuje, kai ją buvo siekiama nutraukti, jis buvo tarsi jungiamoji grandis tarp nepriklausomoje Lietuvoje plėtotos neoromantinės kūrybos ir vėliau, totalitariniam režimui susilpnėjus, politiniam klimatui kiek „atšilus“, vėl atgijusios tautinės kūrybos. Liaudiškoje rezistencinėje poezijoje nereikėtų ieškoti raiškos naujumo, reikėtų ieškoti jos tęstinumo. Reikėtų atsižvelgti ir į tai, kad eilės ir dainos, pilnos „rožių“, „žibučių“, „rasos lašelių“, „šlamančių beržų“, buvo atsimenamos ir tarp savųjų tyliai dainuojamos kenčiant šaltį ir badą, aplink skambant sargybinių keiksmams, prižiūrėtojų komandoms ir kriminalinių kalinių blevyzgoms:

Neklausk, ko veidas taip nuliūdęs
 Tarp rūsčių sienų keturių.
 Aš nematau, kaip saulė leidžias,
 Negirdžiu giesmės vyturių.

<...>

Apakom mes nuo žiaurių žvilgsnių,
 Apkurto ausys nuo keiksmų,
 Bet dėl tavęs, bangi tėvyne,
 Kentėt ir mirti man smagu (LLD XIX: 518).

Tokioje aplinkoje, kur žmogaus dvasinis gyvenimas buvo nuvertintas, o pats žmogus – pažemintas, šios šimtą metų iš eilėraščio į eilėraščių, iš dainos į dainą keliavusios romantinės grožybės buvo ne kas kita kaip humanistinės vertybės. Su partizanais ir tremtiniais daug bendravusios dainų rinkėjos nuomone,

[K]aip vertintume šią tautosaką (iš tiesų literatūros kritikai gali prikišti poezijos netobulumą, muzikai – naujesnes, dažniausiai romansines melodijas), ji yra didelis mūsų tautos turtas, teigiantis laisvės siekį pačia didžiausia kaina – gyvybės auka (Kačerauskienė 1997: 290).

VERTYBIŲ PERVERTINIMAS, NAUJI KOMUNISTINIAI SIMBOLIAI

Pokario poezija nebuvo vienos tonacijos, skambanti vien patriotiniais šūkais ir mirginti vien tautinei kultūrai įprastomis metaforomis. Joje buvo daug nuoskaudos, nes tai, kas prieškarui atrodė tvirta ir patikima, dabar buvo išklibinta ir negailestingai sunaikinta, kur buvo jaukūs namai, liko griuvėsiai, kur skleidėsi gyvybė, žydėjo gėlės, ten atėjo mirtis. Galima pamanyti, kad pokario poetai toliau plėtojo prieškarinės ironiškos elegijos stilistiką, gretino romantizmo ir realizmo raiškos priemones, tačiau šįkart tai buvo ne dviejų meno stilių, o dviejų skirtingų politinių sistemų sugretinimas: nepriklausomos Lietuvos, kurioje žmogus buvo gerbiamas, jo gyvenimas laisvai tekėjo savo vaga, ir okupuotos Lietuvos, kurioje iš žmogaus buvo atimtos visos teisės, o jo gyvenimas – negailestingai suvaržytas. Tokio kontrasto pavyzdys – Simo Račiūno eilėraščių „Pavasaris belangėj“, politinio kalinio svaja ir realybė:

<...>

Ten dabar patsai gražumas:
 Žydi obelys ir ievos,
 Ir svaigus žiedų saldumas
 Padengė laukus ir pievas.

Ten takelis vinguriuoja
 Mano vaikščiotas kadaise,
 Ir žiogelis groja groja
 Ant lapelio įsitaisęs.

Moja sparneliu plaštakė

Kas gi čia? Įkando blakė... (TL 1990: 409).

Žymių ir nežymių pokario poetų eilėse daug kontrastų: „Pavasaris pačiam džiaugsmė – Lietuva skęsta kraujuose“ (LLD XIX: 26), nuolat gretinamas gėris ir blogis, šviesa ir tamsa, tiesa ir melas, laisvė ir vergovė. Ankstesnysis laimingas gyvenimas atrodo lyg netikras ir nebeįmanomas, A. Miškinis rašė: „Mirkit, gėlės! Sodai, neviliokit vaisiais“; „Darosi baisu, klaiku“ (Miškinis 1989: 42). Tas didžiulis sukrėtimas, viso gyvenimo ir kultūros pamatų nugarmėjimas į prarają B. Krivicko eilėraščiuose įvardytas kaip „laikų griūtis“.

Lietuvių visuomenė tradiciškai tikėjo Dievą, prasidėjus karo baisybėms, meldė jo globos. Tačiau naujoji materialistinė ideologija atmetė Dievą ir jo malonę, jo vietą užėmė „stabžmogis“, didysis vadas Stalinas. Sudievinas asmuo – diktatorius – ir visą visuomenę apraizgiusi jo represinė struktūra pokario poezijoje vaizduota kaip devyn-galvis slibinas, šėtonas, raudonasis pragaras, maras, raudonų vabalų, kraugerių, žmogėdrų antplūdis (LLD XIX, XXI). Krikščioniškų vertybių dekonstrukcija, pradedant pačia aukščiausiaja, aprašyta B. Krivicko satyrinių eilėraščių cikle „Naujasis tikėjimas“: Šio „tikėjimo“ diegimo ir veikimo esmę galima nusakyti eilutėmis „Mes per terorą ir badą / žengiam į aukščiausią pradą“. Netikėti, abejoti vado išmintimi pavojinga:

Tikrai ne žemės išmintis čia tviska:
 Kurs kūrė viską, Tas tik žino viską.
 Tad kam beklaut, iš kur jo mokslai imas?
 Aiškių aiškiausia: čia juk apreiškimas!

<...>

Kad apreiškimo nieks iškreipt nedrįstų,
 Yra ginkluota armija čekistų (Krivickas 1999: 361).

Įsigalėjus komunistinei ideologijai, daugelis krikščioniškų ir tautinių vertybių buvo atmetos arba pervertintos. Šalia tradicinių simbolių atsirado tariamų, panašių į tradicinius simbolius, bet turinčių kitokią prasmę. Vienas iš jų – „Stalino saulė“:

1940 m. liepos 21 d. susirinkusį Liaudies seimą, kuris įteisino sovietinę okupaciją, kairysis rašytojas Kazys Boruta išgyrė kaip parnešusį Lietuvai „Stalino saulę“. Ta metafora tapo liaudies posakiu. Ji perprasmino XIX a. tautinio atgimimo laikotarpio „aušros“ metaforą – kultūringos tautos radimąsi, kurį pranašavo Maironis, kurio laukė *Aušros* laikraščio leidėjai. Esą kultūrinis gyvenimas iš tiesų nušvito ne Lietuvai paskelbus nepriklausomybę, bet jai tapus LSSR, įsijungus į didžiulę sąjunginę valstybę. Pirmaisiais okupacijos metais populiarintos ir kitos naują prasmę siūliusios citatos: Balio Sruogos poemos „Lietuvos keliu“ pradžia „Iš rytų šalėlės saulelė tekėjo, o iš vakarėlių debesėliai ėjo“, esą perteikusi tradicinį žinojimą, iš kurios pusės ateina viskas, kas gera; Antano Rūko daina „Lietuva – šalis gražioji“; ypač jos eilutės „Mes su Stalinu – į saulę! / Mes su Stalinu – kovon!“: Raudonoji saulė kai kada paminima ir liaudies dainose (pvz., LLD XIX: 91, 99, 300), tačiau ten aušros nušvitimas ir saulės patekėjimas vis tebetapatinamas su kovų už nepriklausomybę laikotarpiu, tikroji saulė vis dar ta pati, romantinė, o stalinizmo įsigalėjimas suprantamas kaip sutemos:

Saulutė nusileido,
Užėjo debesai,
Mūs brangią tėviškėlę
Užvaldė ubagai (kituose variantuose 4 eil.: amarai, slibinai; LLD XIX: 253).

Pro debesis saulutė brenda
Tokia blanki ir nelinksma,
Lietuvis vietos nesuranda
Gimtoj sodyboj nei miške (LLD XIX: 299).

Prieškarinė Lietuvos visuomenė didžiausiomis savo vertybėmis laikė valstybės nepriklausomybę ir piliečių minties laisvę. Okupacijos metais šių vertybių vietoje buvo siūlomos, ant kitos svarstyklių lėkštės dedamos kitos vertybės. Tai socialinė lygybė, turėjusi užtikrinti darbininkams ir vargingiesiems valstiečiams geresnį gyvenimą, ją simbolizavo iš darbininkų ir profesinių sąjungų judėjimo perimta raudonoji vėliava. Deja, kaip buvo žadėta, vargingųjų gyvenimas nepagerėjo, nacionalizavus aukštesniosios ir vidurinės klasės piliečių turtą, jis netapo tvarios ekonomikos pagrindu, greitai buvo iššvaistytas, tad ne tik vargingieji, bet ir vidurinieji netrukus ėmė skursti. Kaip rašė B. Krivickas,

Dėl to šiandien vadinasi rojum
Sovietų kraštas pažangus,
Kad tenai nuogas ir nevalgęs
Išmoko jau gyvent žmogus (Krivickas 1999: 387).

Priklausymą lietuvių tautai turėjo pakeisti buvimas drauge su liaudimi. Tautiš-kumas (su visa jo romantine simbolika) pavadintas neigiamu terminu, esą tai buvęs „buržuazinis nacionalizmas“. Būti arčiau darbininkų ir valstiečių, kuriuos simboli-zavo kūjis ir pjautuvas, lyg ir neblogas pasiūlymas. Tačiau, kaip eilėraščių cikle „Ta-rybinė demokratija“ pastebėjo B. Krivickas, „Prie režimo bolševiko / Keistenybė atsitiko: / Pas mus liaudies nebeliko“ (Krivickas 1999: 377). Ne tik buvę ministrai, karininkai, bet ir paprasti piliečiai kažkodėl tapo „liaudies priešais“, ūkininkai, mo-kytojai, tarnautojai, kurių kasdienis darbas buvo valstybės pagrindas, neišvengė persekiojimų ir trėmimų. Dėl menko nieko (rašalu apipilto Stalino portreto ir pan.) buvo suiminėjami ir į lagerius išsiunčiami net moksleiviai.

Naująja vertybe buvo siūloma ir taika, atėjusi po ilgalaikio karo, jos simbolis buvo dažnai plakatuose pieštas baltas taikos balandis. Kad ši vertybė galėtų būti svarbesnė už nepriklausomybę ir laisvę, lietuvių tautos taip pat neįtikino. Nors taika suteikia saugumą ir ramybę, tačiau ji dažnai būna sudaroma stipresniajam spau-džiant silpnesnįjį, verčiant sutikti su savo sąlygomis. Abejonę, ar taika galėtų būti viena iš aukščiausių vertybių, iš lagerio rašytame laiške broliui išreiškė A. Miškinis:

Lietuvoj, kaip matosi iš spaudos, rėkia už taiką visokie rašto ir nerašto žinovai. <...> Tas, žinoma, labai gražu, gali sakyti, kilnu, tik tie ponai visi kaip vienas užmiršo, kad aukščiausias gėris yra ne taika, o tiesa (Miškinis 1989: 110).

Jam, lietuviui rezistentui, kilnios kalbos apie taiką atrodė veidmainystė. Nors buvo siūlomos naujos komunistinės vertybės, žymūs ir nežymūs poetai išliko ištikimi senosioms, nors per spaudą ir kitas priemones buvo platinami nauji simboliai, ro-mantizmo atstovai savo kūryboje išlaikė tradicinius.

VILNIAUS, ŽEMĖS, MIŠKO, SAKALŲ MOTYVAI REZISTENCINĖJE POEZIJOJE

Lietuvių romantinių motyvų registre ypatingą vietą užėmė Vilnius, prieškario metais jis – šviesių svajonių miestas, tačiau okupacijos metais jo švytėjimas buvo pritemdy-tas. Pasak V. Kubiliaus, XIX a. poetinę Vilniaus panoramą atvėrė Maironis: „Antai pažvelki! Tai Vilnius rūmais / Dunkso tarp kalnų plačiai!“ Poetas Vilniaus panoramo-je „neišskiria atskirų šventyklų ar senamiesčio gatvelių. Jis neregį miesto konkrety-bės. Vilnius – tai Lietuvos savarankiškumo paminklas. Vilnius – tautos kvintesencija. Vilnius – tėvynės širdis“ (Kubilius 1993: 92). Deja, netrukus po to, kai 1918 m. buvo paskelbtas Lietuvos Respublikos Nepriklausomybės Aktas, senoji sostinė atsidūrė anapus Lietuvos–Lenkijos demarkacinės linijos, todėl Vilnių „ištisa lietuvių rašy-tojų karta regėjo tik poetinėse vizijose“ (ten pat: 93). Ilgai lauktą sostinės atgavimą

1939 m. visa tauta pasitiko su didžiausiu džiaugsmu, ne vienas poetas parašė Vilniui dedikuotą eilėrašį ar jų ciklą. Tačiau euforija greitai išsisklaidė, liaudyje paplito posakis „Vilnius mūsų, o mes – rusų“, priskiriamas radijo laidų vedėjui Petruui Biržiui, kuris trumpai nusakė tikrąją padėtį. Išsilgintas Vilnius ir vėl buvo ne tikra sostinė, o tik administracinis centras, kuriame įsitaisė svetimoms valdžios įstaigoms.

Neseniai visa Lietuva deklamavo Petro Vaičiūno eilėrašį „Mes be Vilniaus nenurimsim“, dainavo Fausto Kiršos ir Kazimiero Viktoro Banaičio dainą „Žygis į Vilnių“ ir kt. (Petrikaitė 2019). Tad rezistencinių dainų posmuose Vilnius tebebuvo regimas kaip nepriklausomos Lietuvos valstybės sostinė, pokario pasipriešinimo kova vaizduojama kaip antrasis žygis į Vilnių:

Bolševikai tegul žino,
Jog dar kartą žygis bus,
Iš miškų ir iš beržynų
Vyrų jiems paruoš kapus.

Velnias buvo juos išnešęs,
Bet sugrįžo alkani,
Neprašytas mums ne svečias –
Pavaišinsim ugnimi.

<...>

Seną Gedimino miestą
Partizanai išvaduos,
Kad jis vėl klestėtų, šviestų
Kaip sostinė Lietuvos (LLD XXI 116).

Partizanų dainose minimas ir Gedimino bokštas, svajojama, kad, iškovojus laisvę, virš jo suplevėsuos trispalvė (LLD XXI: 59, 330). Gerai žinomi romantizmo motyvai yra senovinės pilys, apie jas sukurtos legendos, praeities didvyrių žygiai. Ši tematika taip pat žadino partizanų dainų kūrėjų vaizduotę: Vilniaus, Kauno ir Trakų pilys, Lietuvos didieji kunigaikščiai, milžinkapiai, laimėtas Žalgirio mūšis, didvyriškas Pilėnų gynimas, Adomo Mickevičiaus poemos ar Vinco Mickevičiaus-Krėvės poringės apie Dainavos krašto praeitį irgi galėjo paskatinti kurti. Tačiau šie motyvai dainose pasitaiko retokai, pavyzdžiui:

Milžinai ilsis senai kapuose,
Pilių tvirtovių vien tik griuvėsiai,
Bet tas pats kraujas širdy lietuvio –
Laimės kovą, broliai, tik drąsiai (LLD XXI: 169).

Tą patį galima pasakyti ir apie jūros motyvą, nors jis ryškus žymių poetų kūryboje, tačiau nelabai būdingas liaudiškajam romantizmui³. Jūra, marios, audros kartais paminimos partizanų dainose, tačiau jūra jose nėra tokia galinga, viską išsiūbuojanti jėga, kokia ji yra Maironio kūryboje. Dažniau už jūrą apdainuojamos Lietuvos upės, ypač Nemunas, jų vanduo teka kaip laikas, galintis atnešti permainas, teka kaip kenčiančios tautos ašaros ir kraujas. Iš visų pusių subėgantis ir susiliejęs į vieną vagą upių vanduo yra ir tarsi tautos balsas:

Vilnele, bėk į Viliją,
O Vilija – į Nemuną, –
Sakyk: tėvynę mylime
Labiau mes už gyvenimą (Nėris 1974: 329).

Savo stilistika ir retorika šis S. Nėries eilėraštis labai artimas partizanų dainoms, jei ne jos kairiosios pažiūros, tikriausiai būtų paplitęs, pritapęs prie dainų. Pasak V. Kubiliaus, poetė, kuri buvo atmetusi romantizmo tradiciją ir pagarbinusi Stalino „saulę“, „nublokšta karo audros į Rusiją, staiga atsigręžė į Maironį kaip į aukščiausią savo gyvenimo teisėją. <...> Ji vėl pasijuto stovinti greta A. Mickevičiaus, švelniai parafrazuodama jo garsiąją giesmę Lietuvos grožiui“: Mokslininko nuomone, prisiglaudimas prie senosios tradicijos ir tėvynės meilės apdainavimas reiškė poetės susivokimą, apgailestavimą (Kubilius 1993: 171). Partizanų dainose nėra tokių plačių Lietuvos „panoraminių nuotraukų“, jose minimos kuriame nors regione tekančios upės, pavyzdžiui:

Nuo Nevėžio lig Šventosios
Suaidės gojai, šilai,
Kai dėl šalies mylimosios
Pakils vyrai milžinai (LLD XXI: 144).

Vardijant lietuviškus romantizmo motyvus, reikia atkreipti dėmesį, kad tik mažoji dalis partizanų ir tremtinių dainų yra žymių poetų eilėraščių perkūrimai, dauguma jų nėra akivaizdžiai panašios į klasika tapusius kūrinius. Pagal folklorui būdingą varijavimo principą liaudies kūrėjai neatkartoja autorinių kūrinių pažodžiui, bet atkartoja juos kaip visumą. Kuri nors graži partizanų daina nėra panaši į kurią nors Maironio, S. Nėries ar A. Miškinio eilėraščių, bet panaši į visų romantikų ir neoromantikų kūrybą. Akivaizdu, kad dainos supintos iš tų pačių motyvų. Vienoje dainoje ar net viename posme galima aptikti kelis romantizmo motyvus, pavyzdžiui:

.....
3 Tremtinių poezijoje vaizduojama ne tik Lietuvos pakrantes skalaujanti Baltija, bet ir šaltos Arkties jūros, banguojantis Baikalas, pavyzdžiui: „Siūbuok, putok ir siausk, BAIKALE nirtulingas, / Ir griauk varžtus banga maištingų vandenų! / Nors valandėlę čia pasijuntu laimingas / Ir savo grandines tavin nuskandinu!“ (Jonas Graičiūnas, TL 1990: 186).

Aš tėvynę pamylėjau,
 Josios žemę ir marias,
 Ir todėl šiandien išėjau
 Partizanų į girias (LLD XXI: 77).

Eilutės ir žodžiai nėra „pasiskolinti“, viskas perimta, įsisąmoninta ir pajausta, tiksliau tariant, viskas įskiepyta mokykloje, išpuoselėta ir išplėtota nepriklausomos Lietuvos kultūriniame gyvenime. Dainose kalbama ir apie tautinės mokyklos, savo lietuviškos kultūros branginimą:

Kovojam mes už savo kraštą,
 Už brolius, seseris, tėvus,
 Už savo kalbą, savo raštą,
 Už gimtas pirkias ir laukus (LLD XXI: 87).

Kaip žinome, pastovumo archetipas lietuviams yra žemė. Jis buvo perduodamas iš kartos į kartą, o poetinėje tradicijoje, pasak V. Kubiliaus, irgi įtvirtintas Maironio: „Mylėk, lietuvi, tą brangią žemę, / Kame nuo amžių tėvai gyveno.“ Jo poezijoje

Lietuvos žemė iškilo kaip fundamentali nacionalinė vertybė, kuriai negresia jokie pavojai. <...> Žemė vienintelė nežino priespaudos jungo, yra absoliučiai laisva ir amžina, išėjusi iš paties Dievo rankų (Kubilius 1993: 85).

Šis motyvas buvo būtina atrama karo metais, kai tauta neturėjo kuo pasikliauti, galėjo tik viltis išlikti prisiglaudusi prie žemės. Kaip rašė poetas K. Bradūnas, „Ji man liepia, man liepia gyventi / Gaivalingoji žemės jėga“ (Bradūnas 1990: 9). Apie gimtosios žemės grožio vaizdavimą partizanų dainose jau buvo užsiminta, turbūt pats būdingiausias liaudiškojo romantizmo įvaizdis – žydintis sodas: kaip ir kiekvieną pavasarį gyvybė vėl pabus, išsiskleis. Gimtoji žemė yra ir „didelis kapas“, kuris „priglaus tave kaip tikroji amžinastis: tu žydėsi diemedžiu, šlamėsi uosiu, išdygsi žolele ir niekada neišnyksi iš gyvybės rato“ (Kubilius 1993: 87).

Romantinėje poezijoje, taip pat ir pokariniame dainų sluoksnyje labai svarbus Lietuvos girių, žaliųjų miškų motyvas. Jis itin senas, paveldėtas dar iš senųjų Lietuvos metraščių (Kubilius 1993: 67). Jo tąsa – buvusios Lietuvos galybės ir jos girių platybės paralelė Simono Daukanto veikaluose, „medžių kalba šventa“ Antano Barausko poemoje, iškirstų didžiagirių ir kapuose užmigusių didvyrių sugretinimas Maironio eilėraštyje „Miškas ūžia“. Šis motyvas plėtojamas tautinėje dainoje „Kur giria žaliuoja“ (eilės Ksavero Sakalausko-Vanagėlio, muzika Juozo Gudavičiaus), taip pat ir partizanų dainose:

Dėkui tau, žalia giružė,
 Nuo senovės mums brangi,
 Tu kaip mylima motulė
 Mus globoji ir myli.

Tu mums patalą pakloji,
 Ošimu mus užmigdai,
 Tavo žemėj daugel ilsis
 Mūsų brolių amžinai (LLD XXI: 49).

Dainose tebėra išlaikytas giluminis ryšis su kraštovaizdžiu, gamta jose yra nepaprastai gyva, žmonių veiksmus galima suprasti, nujausti, mokant skaityti „medžių kalbą“. Partizanų ir jų rėmėjų ryšiui su Lietuvos miškais tinka įžvalgos, padedančios suvokti XIX a. pradžios romantinę literatūrą. Pasak Maironio kūrybos tyrėjos Brigitos Speičytės,

[A]nkstesnėje XIX a. krašto literatūroje Lietuvos kraštovaizdžio *axis mundi* buvo giria. <...> Tai vieta, kurioje išlieka istorinio laiko patirties pėdsakai ir atmintis, kur tasai istorinis laikas susisiečia su mitinėmis ištakomis, įsikūrimo įvykiais, o erdvė sintetiškai apglėbia bei įgalina visą žmogaus ir bendruomenės veiksmų bei gyvenimo būdų įvairovę – nuo buitinės, į išgyvenimą nukreiptos veiklos iki religinės ir estetiškos. <...> Kartu ši vieta suasmeninta: giria yra ir gyvenimo scena, ir to gyvenimo veikėja (Speičytė 2012: 112).

Dainų kūrėjai girias suvokia senoviškai, kaip suteikiančias prieglobstį nuo priešų, ir romantiškai, kaip leidžiančias laisvam žmogui pasislėpti nuo jį varžančios, savo taisykles primetančios visuomenės. Kaip pastebi XX a. pradžios meną tyrinėjusi A. Mykolaitytė, gamtos artume „žmogus išgyvena dvasinę palaimą, kurios jis negali atrasti būdamas tarp prisitaikančių, vergaujančių žmonių: nenorėdamas pats tapti tokiu vergu, pasitraukia į mišką“ (Mykolaitytė 2004: 39):

Giružę niekino, kapojo,
 Daugel tironų svetimų,
 Drebejo liepos, eglės, kvajos
 Ir ošė vien skausmų skausmu.

Šiandien nurimk, žalia giružė,
 Pabusk iš miego ir kančios,
 Sukilo sūnūs už šalelę,
 Už brangią žemę Lietuvos.

Lietuvis ne vergaut pripratęs,
 Jis laisvę gyvybe atgaus.
 Šlamėkit drąsiai šimtametės,
 Viršūnes tieskit lig dangaus (LLD XXI: 139).

Laisvės kovotojų posmuose visuomet šaukiama į kovą, juose pučia šiaurūs vėjai, tvenkiasi juodi audros debesys, blykčioja žaibai, trunkosi perkūnai. Tie neramumai, audros gali pražudyti kovotojus, tačiau, tikima, gali atnešti pražūtį ir priešams. Kovotojai, paliekantys savo įprastą gyvenimą ir, nebijodami pavojų, pasiryžtantys dideliems žygiams, įsivaizduojami kaip paukščiai: sakalai, vanagai, arai. Skrydis į laisvės erdves nepriklausomos Lietuvos Respublikos kartoms turbūt buvo susijęs su Vinco Mykolaičio-Putino eilėraščiu:

Lydėdami gėstančią žarą, vėlai
 Pakilo į dangų margi sakalai.
 Paniekinę žemės vylingus sapnus,
 Padangėje ištiesė savo sparnus (Putinas 1922).

Jis ragino nebijoti, kilti galingais sparnais, siekti aukštų idealų. Jei siekti, tai nepalūžti, eiti užsibrėžto tikslo link iki galo. Aušros Jurgutienės nuomone, lietuvių rašytojai neoromantikai „turi mažai ką bendra su romantiko kaip atsiskyrėlio, nostalgiško svajotojo literatūrine kliše“. Jie buvo veikiantys, keliantys aukštas idėjas tam, kad galėtų pakeisti netenkinusią realybę (Jurgutienė 1998: 18). Ir pokario partizanai buvo ne svajotojai, o drąsūs ir veiklūs romantiniai herojai. Įsigalėjus totalitariniam režimui, jaunatviški kūrybiniai polėkiai buvo užgniaužti, o asmeninės ir visuomeninės veikimo galimybės – apribotos. Jaunas tremtinys apie savo savijautą rašė: „Lyg narve uždarytas erelis / Daužos, blaškos širdis nerami“ (TL 1990: 520). Apie drąsuolio partizano žūtį liaudies dainoje dainuojama: „Laisvės ereliu neskradys“ (LLD XXI: 416). A. Miškinio eilėraštyje apgailestaujama: „Mes daugiau nelėksim sakalais laisvaisiais, / Mus vergais ir kaliniais išveš“ (Miškinis 1989: 42).

Rezistencinėje poezijoje yra ir daugiau romantizmo simbolių, joje laukiama nušvintant laisvės ryto, liūdima, jei žemėje pražysta raudonos kraujo gėlės. Žodinė laisvės kovotojų raiška artima jų vaizdinei raiškai, apie kurią yra rašęs Vidas Poškus. Pokariu leistiems pagrindiniams leidiniams apipavidalinti buvo naudojami ąžuolų lapai, tautiniai raštai, taip pat ir simbolistinės dailės motyvai:

Pavyzdžiui, 1950 metais Valstybės atkūrimo dienai skirto Pietų Lietuvos srities organo „Partizanas“ Nr. 1 (5) pirmajame puslapyje įdėti vedamąjį straipsnį „Nepriklausomybės paskelbimo trisdešimt antrųjų metinių proga“ iliustruojantys du piešiniai: 1) viršuje, kairėje, prie aukuro ar iliuminuoto Nežinomojo kareivio kapo Kauno Karo muziejaus

sodelyje stovinčių šalmuotų karių rikiuotės ir pirmame plane ranką su kardu iškėlusio ant žirgo sėdinčio raitelio siluetai; 2) apačioje dešinėje – gigantiška šalmuoto kario galva, kybanti virš dviejų rūkstančių aukurų. <...> Su mirtimi nuolat susidurdavusių ginkluoto pasipriešinimo dalyvių kūryboje vienas svarbiausių buvo netekties vaizdinys. Naudotas tipiškas simbolistinių temų arsenalas: negyvųjų veidai, aukurai, kryžiai. <...> Piešiniai su varijuojamomis kareivių galvomis dažnai puošdavo žurnalo „Karys“ viršelius. Jie turbūt turėjo poveikio ir aptariamajai iliustracijai. Mirusiojo galva turėjo simbolizuoti žuvusius už Lietuvos laisvę, jų didybę, aukurai – pasiaukojamą žygdarbį ir atmintį (Poškus 2010: 77).

Partizanų ir jų rėmėjų, tremtinių ir politinių kalinių dainose susipynė senasis simbolių sluoksnis, atėjęs iš liaudies dainų, ir naujasis, žinomas iš lietuvių poetų kūrybos. Tik iš pirmo žvilgsnio pokario metais sukurtos dainos atrodo romansinės, sentimentalios, paveiktos paviršutiniškos literatūros. Įsiskaičius atidžiau, aiškėja, kad jos gilios, savos, neatsiejamos nuo ilgaamžės lietuvių literatūros ir visos lietuvių kultūros tradicijos. Muzikologė Jūratė Vyliūtė siūlo rimtai vertinti vadinamąją romansinę lyriką. Ji rašo, kad XX a. viduryje sukurtos liaudies dainos kitokios: „<...> pasikeitė meilės dainų įvaizdžiai – vietoje rūtų darželio, bėro žirgelio suskambo graudūs ir kilnūs atsisveikinimai, raudos prie žuvusiojo. <...> Kiekybiškai ir kokybiškai reikšmingiausiomis pasidarė dainos apie tėvynę.“ Tačiau, nors ir kitokios stilistikos, skirtingos nuo ankstesnių liaudies dainų, jos taip pat yra gražios. „Gal po kelių šimtmečių partizanų, tremtinių, kalinių dainos bus girdimos kaip tyriausias, švariausias tautos balsas“ (Vyliūtė, Kirdienė 2013: 106, 108).

Apžvelgdama XX a. pirmosios pusės lietuvių literatūros raidą, Aušra Jurgutienė rašo, kad nuo *Gabijos* žurnalo pasirodymo (1907) iki pat sovietinės okupacijos ir literatūroje, ir jos kritikoje „galima regėti nenutrūkstamą neoromantinės estetinės minties dominantę“. Tradiciją tęsė trys rašytojų neoromantikų kartos: ankstyvieji, viduriniai ir vėlyvieji.

Ankstyvasis neoromantizmas skeidėsi romantinių jaunystės, pavasario, žydėjimo, saulės, ugnies *Gabijos*, mėlynų paukščių ir gulbių, „aukso amžiaus“, „tautos dvasios“, gražuolių chimery ir mistinių simbolių šviesos erdvėje. O vėlyvasis neoromantizmas jau formavosi kaip viso to atvirkštinis, „agoniškas“ estetiškas fenomenas, lydymas rudeniškų ir vakariškų, neviltingų, nuovargio ir sutemų, voratinklių, juodų varnų, graudžių smūtkelių ir užgesusių chimeros akių, užlaužtų rankų – estetiškai konotuotų ženklų (Jurgutienė 1998: 22).

Pokario metais ši literatūrinė tradicija nenutrūko, galima teigti, kad po Maironio buvusią neoromantinę kūrybą dar pratęsė liaudiškasis romantizmas, nuskambėjęs kaip visų ankstesnių kartų kūrybos aidas.

IŠVADOS

Lietuvių poetų eilėraščiai visuomet buvo pavyzdys tautosakos kūrėjams, tėvynės gamtos grožį, jos istorinę praeitį apdainavusios eilės dažnai virsdavo liaudies dainomis, tačiau autorinės kūrybos virtimas folkloru neatspindi visos tos įtakos, kurią patyrė pokariu sukurtos partizanų ir tremtinių dainos. Anuomet sakytinė ir rašytinė kultūra, žymių ir nežymių poetų kūryba susipynė daug tankiau. Rezistencinės eilės ir dainos nutolo nuo ankstesnės liaudies kūrybos ir priartėjo prie romantinės literatūros, didelis liaudies kūrėjų būrys toliau tęsė ir savaip plėtojo romantizmo tradiciją.

XX a. ketvirtajame dešimtmetyje lietuvių poetai novatoriai atitrūko nuo Maironio kūrybos, jiems nebe taip labai rūpėjo tėvynės likimas, tačiau liaudiškojo romantizmo atstovai vėl sugrįžo į didžiojo poeto ir tautinio atgimimo laikus: jie perėmė Maironio suformuotą aukštąjį poezijos stilių, jų kūryboje vėl suskambo tautos patiriamų kančių apmąstymai ir kovoti raginantys šūkiai.

Liaudiškasis romantizmas skleidėsi tuomet, kai viešojoje kūryboje pasireiškė ryški antiromantinė tendencija. Okupuotoje Lietuvoje tautinę kultūrą stengtasi nuslopinti, žymiuosius kūrėjus – nutildyti. Todėl idealistinė kūryba persikėlė į pogrindį, tradiciniai tautiniai ir romantiniai motyvai buvo plėtojami partizanų leidžiamoje spaudoje ir iš lūpų į lūpas plitusiose dainose.

Karo ir pokario laikotarpiu sukurtose dainose galima aptikti bene visus būdingiausius romantinės literatūros motyvus. Tai tėvynės grožio motyvai: žalumoje skendintys kaimai, rugių laukai, per pievas vingiuojančios upės, pakelėse stovintys kryžiai, tolumoje dunksantys miškai. Jie dažnai pinami su pavasario, žydėjimo, jaunystės motyvais. Romantinis Lietuvos įvaizdis, idealizuotas jos kraštovaizdis čia yra „visiems atpažįstamas meilės ir bendrumo slaptažodis“ (Kubilius 1993: 51).

Rezistencinėse eilėse ir dainose tėvynė vaizduojama kaip mylimoji „su rūtos šakele plaukuos“ ir kaip savo vaikus globojanti motina. Dainų posmuose pučia šiaurūs vėjai, trankosi perkūnai, jų nebodami į dangų kyla sakalai, tikimasi sulaukti aušros, saulės, nušvintančio laisvės ryto. Regima ir išvaduota Lietuvos sostinė, Gedimino bokšte plevėsuojanti trispalvė vėliava. Romantinėje literatūroje ir pokariniame liaudies dainų sluoksnyje labai svarbus Lietuvos girių, žaliųjų miškų motyvas. Miškai nuo senovės suteikdavo lietuviams prieglobstį nuo priešų, jie ir pokario metais tapo vieninteliu prieglobščiu žiaurais režimo persekiojamiems žmonėms.

Tautosakininkas K. Aleksynas pastebėjo, kad per palyginti trumpą laisvės kovų laikotarpį buvo prikurta labai daug patriotinių dainų (Aleksynas 2009: 7), liaudies kūryba tarsi įgavo naujų galių. Šiame straipsnyje aprašyta tautinio romantizmo tąša, daugelio lietuvių poetų naudotų motyvų plėtotė galėtų paaiškinti šį proveržį. Kuriant naujas dainas, nereikėjo kartu kurti ir naujos poetinės kalbos – buvo galima remtis gerai įsisąmoninta romantizmo tradicija, reikėjo tik pasirinkti tinkamus įvaizdžius.

ŠALTINIAI

- LLD – *Lietuvių liaudies dainynas*, t. XIX: *Karinės-istorinės dainos*, kn. 5: *Antrojo pasaulinio karo ir pokario dainos*, parengė Kostas Aleksynas, melodijas parengė Živilė Ramoškaitė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2005; t. XXI: *Karinės-istorinės dainos*, kn. 6: *Partizanų dainos*, parengė Kostas Aleksynas, melodijas parengė Živilė Ramoškaitė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2009.
- TL – *Tremtinio Lietuva: Eilėraščiai*, sudarė Juozas Laurušas, Vilnius: Vaga, 1990.

LITERATŪRA

- Aistis Jonas 1988. *Katarsis. Eilėraščiai*, Vilnius: Vaga.
- Aleksynas Kostas 1998. „Pratarmė“, in: *Palinko liepa šalia kelio. Partizanų dainos*, sudarė Kostas Aleksynas, melodijas parengė Živilė Ramoškaitė, Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, p. 5–6.
- Aleksynas Kostas 2009. „Partizanų dainos“, in: *Lietuvių liaudies dainynas*, t. XXI: *Karinės-istorinės dainos*, kn. 6: *Partizanų dainos*, parengė Kostas Aleksynas, melodijas parengė Živilė Ramoškaitė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, p. 7–46.
- Bradūnas Kazys 1990. *Prie vieno stalo*: poezijos rinktinė, Vilnius: Vaga.
- Degutytė Janina 1995. *Artumas*, Vilnius: Spindulys.
- Jurgutienė Aušra 1998. *Naujasis romantizmas – iš pasilgimo. Lietuvių neoromantizmo pradininkų estetiškai mintis*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
- Kačerauskienė Aldona 1997. „Rezistencijos ir tremties dainos, jų kūrėjai ir pateikėjai“, in: *Aš išdainavau visas daineles: Pasakojimai apie liaudies dainininkus*, t. 3, sudarė ir parengė Danutė Krištopaitė, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, p. 282–318.
- Krivickas Bronius 1999. *Broniaus Krivicko raštai*, parengė Virginijus Gasiliūnas, Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras.
- Krūmiņa Maija 2018. „Escape Narratives of World War Two Refugees from Latvia“, *OIKOS: lietuvių migracijos ir diasporos studijos*, Nr. 2 (26), p. 89–97.
- Kubilius Vytautas 1993. *Romantizmo tradicija lietuvių literatūroje*, Vilnius: Amžius.
- Kubilius Vytautas 1996. *Lietuvių literatūros istorija. XX amžiaus literatūra*, Vilnius: Alma littera.
- Maironis 1995. *Pavasario balsai*, 27-as leidimas, [parengtas pagal pirmąjį], Vilnius: Baltos lankos.
- Miškinis Antanas 1989. *Sulaužyti kryžiai. Eilėraščiai, laiškai. Atsiminimai apie Antaną Miškinį*, sudarė Vytautas Jakelaitis, Vilnius: Vaga.
- Mykolaitytė Aurelija 2004. *Jugendo stilistika lietuvių ir latvių prozoje*, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.
- Nėris Salomėja 1974. *Širdis mana – audrų daina*, Vilnius: Vaga.
- Petrikaitė Jūratė 2019. „Apie dainas ir muziką Vilniaus atgavimo 80-ųjų metinių proga“, *Voruta*, Nr. 9 (863), p. 1–3.
- Poškus Vidas 2010. „Tarp mirties ir saviraiškos. 1944–1953 m. ginkluoto pasipriešinimo dalyvių meninė kūryba“, *Krantai*, Nr. 1, p. 70–78.
- Putinas 1922. Vincas Mykolaitis-Putinas. *Margi sakalai*, prieiga internete: www.saltiniai.info, [žiūrėta 2021-03-08].
- Satkauskytė Dalia 1996. *Lietuvių poezijos kalbinė savimonė: raidos tendencijos*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
- Speičytė Brigita 2012. *Anapus ribos: Maironis ir istorinė Lietuva*: monografija, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
- Speičytė Brigita [2021]. *Romantizmas ir realizmas*, prieiga internete: www.saltiniai.info, [žiūrėta 2021-03-08].

- Venclova Tomas 1995. „Laimei, Maironis“, in: Maironis. *Pavasario balsai*, 27–as leidimas, [parengtas pagal pirmąjį], Vilnius: Baltos lankos, p. 157–170.
- Vincė Laima 2019. *Mūsų nepalaužė. Partizanų, ryšininkų, tremtinių, holokausto aukų ir jų šeimų likimai*, Vilnius: Alma litera.
- Vylius Jaunius 1997. „Daina – tai viskas“, in: *Aš išdainavau visas daineles: Pasakojimai apie liaudies dainininkus*, t. 3, sudarė ir parengė Danutė Krištopaitė, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, p. 215–219.
- Vyliūtė Jūratė, Kirdienė Gaila 2013. *Lietuviai ir muzika Sibire*, Vilnius: Lietuvos kompozitorių sąjunga.
- Zaborskaitė Vanda 1990. „Prie vieno stalo“, in: Kazys Bradūnas. *Prie vieno stalo: poezijos rinktinė*, Vilnius: Vaga, p. 447–454.

Romantic Motives in the Lithuanian Partisan and Deportee Songs

A U S T Ė N A K I E N Ė

S u m m a r y

Keywords: Lithuanian poetry, romantic motives, Maironis, partisan songs, deportee songs, folk romanticism.

The aim of the article is revealing the manifestations of romanticism in the songs created during and after the World War II by the partisans and their supporters, political prisoners and deportees. The author employs studies by Vytautas Kubilius and other literary scholars; however, her research is a folkloristic one, since the songs' lyrics are perceived as a layer of folklore created at a definite period and characterized by the common stylistic features. Having noted a coherent continuation of the tradition of national romanticism, the author suggests defining the new wave of this style originating in the postwar period as folk romanticism.

This folk romanticism blossomed precisely at the time when anti-romantic tendencies prevailed in the public artistic expressions. National culture was suppressed in the occupied Lithuania, and its famous creators silenced. Therefore, the idealist creativity moved to the underground, while traditional national and romantic motives were further developed in the illegal publications by the partisan movement and in the orally spread folksongs.

The great representative of the 19th century literary romanticism Maironis established the high style of the Lithuanian poetry; notions prevailing in his poems express the most cherished values, including the glorious past, noble ideals, honor, struggle, and unity. According to Vytautas Kubilius, “the high style shaped by Maironis affected the Lithuanian cultural worldview: several generations used his poems to appreciate the nature and the past of the native country, learned of loving, believing and endurance in the center of the historical whirlwinds” (Kubilius 1993: 145). The return of the romantic ideals of the 19th century in the middle of the 20th century is hardly surprising, since it is only natural in the war and postwar times – the critical period again required resistance and defense from the literature and poetry.

The songs created during war and postwar period harbor almost all the typical romantic literary motives. They exalt the beauty of the homeland praising its green villages, winding rivers with meadow banks, the roadside crosses, and faraway woods. These motives are often entwined with those of spring, blossoming, and youth. The native country is frequently portrayed in the songs of resistance as a beloved girl with a “rue spray in her hair” and as a mother taking care of her children. In the songs' lyrics, there are harsh winds blowing, thunders striking, falcons taking up to the skies notwithstanding, and one is led to hope for

the dawn, sunrise, and the glorious morning of freedom. The liberated Lithuanian capital with a tricolor flag blowing out above the Gediminas' Castle is also often depicted. The motive of Lithuanian woods, or green forests is especially prominent both in the romantic literature and in the postwar folksongs. From ancient times, the woods used to protect Lithuanians against their enemies; during the postwar period, they also served as the only shelter for people prosecuted by the fierce regime.

As noted by the folklore researcher Kostas Aleksynas, a huge number of patriotic songs has been created in the course of a comparatively short period of the armed national resistance (Aleksynas 2009: 7), the folksong creativity seemingly acquiring new powers. The continuation of the national romanticism and elaboration of numerous motives employed by the Lithuanian poets analyzed in this article could perhaps explain this phenomenon. Composition of the new folksongs did not require forming of a new poetic language, since the well-established romantic tradition presented itself to use, and only certain appropriate motives had to be selected.

Gauta 2021-03-08